

cum tam multos animi motus esse sentias expertes omnium, de quibus nunc quæris imaginum, quolibet alio motu animam sortiri corpus quam sensibilibus cogitatione formarum, quas eam priusquam corpore sensibusque utatur, nullo modo arbitror pati posse. Quamobrem pro nostra familiaritate, et pro ipsius divini juris fide sedulo monuerim, charissime mihi ac jucundissime, nullam cum istis infernis umbris copules amicitiam, neve illam, quæ copulata est, cunctere divellere. Nullo enim modo resistitur corporis sensibus, quæ nobis sacratissima disciplina est, si per eos inflictis plagis, vulneribusque blandimur.

EPISTOLA VIII¹.

AUGUSTINO NEBRIDIUS.

Quanam cœlestium potestatum in animam actione fiat ut imagines ad somnia dormienti subrepant.

I. « FESTINANTI mihi ad rem pervenire, nullum proœmium, nullum placet exordium. Quî fit, mi Augustine, vel qui modus est ille, quo utuntur superiores potestates, quas cœlestes intelligi volo, cum eis placet nobis dormientibus aliqua somnia demonstrare? Qui, inquam, modus est, id est quomodo id faciunt, qua arte, quibus manibus, quibusve instrumentis aut medicamentis? animum-ne nostrum per cogitationes suas impellunt, ut nos etiam ea cogitando imaginemur? An ipsa in suo corpore, vel in sua phantasia, facta nobis offerunt et ostendunt;

¹ Alias cclv. quæ autem viii erat, nunc xxviii. — Scripta paulo post posteriorem Epist.

Sed si in suo corpore ea faciunt, sequitur ut et nos alios oculos corporeos intrinsecus habeamus cum dormimus, quibus illa videamus, quæ illi in suo corpore formaverint. Si vero ad istas res non corpore adjuvantur suo, sed in phantastico suo ista disponunt, atque ita phantastica nostra contingunt, et fit visum, quod est somnium; cur quæso te, non ego phantastico meo tuum phantasticum ea somnia generare compello, quæ mihi primo in eo ipse formavi? Certe et mihi est phantasia, et quod volo potens est fingere, cum omnino nullum tibi facio somnium, sed ipsum corpus nostrum video in nobis somnia generare. Nam cum semel habuerit per affectum quo animæ copulatur, cogit nos idipsum miris modis per phantasiam simulare. Sæpe dormientes cum sitimus, bibere somniamus, et esurientes quasi comedentes videmur; et multa talia, quæ quasi commercio quodam a corpore in animam phantastice transferuntur. Hæc pro sui obscuritate, pro nostraque imperitia ne mireris, si minus eleganter minusque subtiliter explicata sunt: tu id facere quantum poteris laborabis. »

EPISTOLA IX¹.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Quæstioni de somniis per superiores potestates immixtis respondet.

I. QUANQUAM mei animi cognitor sis, fortasse tamen ignoras quantum velim præsentia tua frui. Verum hoc tam magnum beneficium Deus quandoque præstabit. Legi

¹ Alias cxv. quæ autem ix erat, nunc xl. — Scripta post posterior. Epist.

rectissimam epistolam tuam, in qua de solitudine questus es, et quadam desertione a familiaribus tuis, cum quibus vita dulcissima est. Sed quid aliud hic tibi dicam, nisi quod te non dubito facere. Confer te ad tuum animum, et illum in Deum leva, quantum potes. Ibi enim certius habes et nos, non per corporeas imagines, quibus nunc in nostra recordatione uti necesse est; sed per illam cogitationem, qua intelligis non loco esse nos simul.

II. Epistolas tuas cum considerarem, quibus non dubium tibi quærenti magna respondi, vehementer me illa terrait, qua percontaris quomodo fiat, ut nobis a superioribus potestatibus vel a dæmonibus et cogitationes quædam inserantur et somnia. Magna enim res est, cui tu quoque pro tua prudentia perspicis, non epistola, sed aut præsentis colloquutione, aut aliquo libello respondendum esse. Tentabo tamen, callens ingenium tuum, quædam quæstionis hujus lumina præseminare, ut aut cætera tecum ipse contexas, aut posse ad rei tantæ probabilem investigationem perveniri minime desperes.

III. Arbitror enim omnem motum animi aliquid facere in corpore. Id autem usque ad nostros exire sensus, tam hebetes, tamque tardos, cum sunt majores animi motus; velut cum irascimur, aut tristes, aut gaudentes sumus. Ex quo licet conicere, cum etiam cogitamus aliquid, neque id nobis in nostro corpore apparet, apparere tamen posse aëriis æthereisve animantibus¹, quorum et sensus acerrimus, et in cujus comparatione noster ne sensus quidem putandus est. Igitur ea quæ, ut ita dicam, vestigia sui motus animus figit in corpore, possunt et manere, et quemdam quasi habitum facere, quæ latenter cum agitata fuerint et contrectata, secundum agitantis et contrectantis voluntatem, ingerunt nobis cogitationes et som-

¹ Dæmonibus. Vide lib. 1 contra Academ. cap. 7, num. 20.

nia: atque id fit mira facilitate. Si enim nostrorum corporum terrenorum et tardissimorum exercitationes, agendis organis musicis, seu in funiambulo, cæterisque hujusmodi spectaculis innumerabilibus, ad quædam incredibilia pervenisse manifestum est; nequaquam est absurdum, eos qui aërio vel æthereo corpore aliquid in corporibus agunt, quæ naturali ordine penetrant, longe majore uti facilitate ad movendum quidquid volunt, non sentientibus nobis, et tamen inde aliquid perpetientibus. Neque enim etiam quomodo fellis abundantia nos ad iram crebriorem cogat sentimus, et tamen cogit, cum hæc ipsa, quam dixi, abundantia facta sit irascentibus nobis.

IV. Sed hoc tamen si non vis simile a nobis prætereunter accipere, versa id cogitatione quantum potes. Nam si animo existat assidue aliqua difficultas agendi atque implendi quod cupit, assidue irascitur. Ira est autem, quantum mea fert opinio, turbulentus appetitus auferendi ea, quæ facilitatem actionis impediunt. Itaque plerumque non hominibus tantum, sed calamo irascimur in scribendo, eumque collidimus atque frangimus; et aleatores tesseriis, et pictores penicillo, et cuique instrumento quilibet, ex quo difficultatem se pati arbitratur. Hac autem assiduitate irascendi fel crescere etiam medici affirmant. Cremento autem fellis rursus et facile ac prope nullis causis existentibus irascimur. Ita quod suo motu animus fecit in corpore, ad eum rursus commovendum valebit.

V. Possunt latissime ista tractari, et multis rerum testimoniis ad certiore pleniorque perducere notitiam. Sed huic epistolæ adijunge illam, quam tibi nuper de imaginibus et de memoria misi et eam diligentius pertracta. Nam minus plene a te intellecta rescripto tuo mihi apparuit. Huic ergo quam nunc legis cum adjunxeris de illa quod dictum ibi est, de naturali quadam facultate animi

minuentis, et augentis cogitatione quodlibet : fortasse etiam formæ corporum, quas nunquam vidimus, vel cogitando apud nos vel somniando figurentur.

EPISTOLA X¹.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

De convictu cum Nebridio et secessione a mundanarum tumultu.

I. NUNQUAM æque quidquam tuarum inquisitionum me in cogitando tenuit æstuantem, atque illud quod recentissimis litteris tuis legi, ubi nos arguis quod consulere negligamus, ut una nobis vivere liceat. Magnum crimen, et nisi falsum esset, periculosissimum. Sed cum probabilis ratio demonstrare videatur, hic nos potius quam Carthagini, vel etiam ruri, ex sententia posse degere, quid tecum agam, mi Nebridi, prorsus incertus sum. Mittatur ne ad te accommodissimum tibi vehiculum? nam basterna (4) innoxie te vehi posse noster Lucinianus auctor est. At matrem cogito, ut quæ absentiam sani non ferebat, imbecilli multo minus esse laturam. Veniam-ne ipse ad vos? at hic sunt qui nec venire mecum queant, et quos deserere nefas putem. Tu enim potes et apud tuam mentem suaviter habitare : ii vero ut idem possint, satagitur. Eam-ne crebro et redeam, et nunc tecum, nunc cum ipsis sim? at hoc neque simul, neque ex sententia vivere est.

¹ Alias cxvi. quæ autem x erat, nunc lxxi.—Scripta paulo post posteriorem Epist.

Non enim brevis est via, sed tanta omnino, cujus peragendæ negotium sæpe suscipere, non sit ad optatum otium pervenisse. Huc accedit infirmitas corporis, qua ego quoque, ut nosti, non valeo quod volo, nisi omnino desinam quidquam plus velle quam valeo.

II. Profectiones ergo quas quietas et faciles habere nequeas, per totam cogitare vitam, non est hominis de illa una ultima, quæ mors vocatur, cogitantis; de qua vel sola intelligis vere esse cogitandum. Dedit quidem Deus paucis quibusdam, quos gubernatores ecclesiarum esse voluit, ut et illam non solum expectarent fortiter, sed alacriter, etiam desiderarent, et earum obeundarum labores sine ullo angore susciperent : sed neque iis, qui ad hujusmodi administrationes temporalis honoris amore raptantur, neque rursus iis, qui cum sint privati, negotiosam vitam appetunt, hoc tantum bonum concedi arbitrator, ut inter strepitus inquietosque conventus atque discursus, cum morte familiaritatem, quam quærimus, faciant; deificari enim utrisque in otio licebat. Aut si hoc falsum est, ego sum omnium ne dicam stultissimus, certe ignavissimus : cui nisi proveniat quædam secunda cessatio, sincerum illud bonum gustare atque amare non possum. Magna secessione a tumultu rerum labentium, mihi crede, opus est, ut non duritia non audacia, non cupiditate inanis gloriæ, non superstitiosa credulitate fiat in homine, nihil timere. Hinc enim fit illud etiam solidum gaudium nullis omnino lætitiis ulla ex particula conferendum.

III. Quod si naturam humanam talis vita non cadit, cur aliquando evenit ista securitas; cur tanto evenit crebrius, quanto quisque in mentis penetralibus adorat Deum? cur in actu etiam humano plerumque ista tranquillitas manet, si ex illo adyto ad agendum quisque procedat?

cur interdum et cum loquimur, mortem non formidamus, cum autem non non loquimur etiam cupimus? Tibi dico, non enim hoc cuilibet dicerem, tibi inquam dico, cujus itinera in superna bene novi, tu-ne cum expertus sæpe sis quam dulce vivat, cum amori corporeo animus moritur, negabis tandem totam hominis vitam posse intrepidam fieri, ut rite sapiens nominetur? aut hanc affectionem, qua ratio nititur, tibi accidisse unquam, nisi cum in intimis tuis angeris, asserere audebis? Quæ cum ita sint, restare unum vides, ut tu quoque in commune consulas, quo vivamus simul. Quid enim cum matre agendum sit, quam certe frater Victor non deserit, tu multo melius calles quam ego. Alia scribere, ne te ab ista cogitatione averterem, nolui.

EPISTOLA XI¹.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Cur hominis susceptio Filio soli tribuitur, cum divinæ personæ sint inseparabiles.

I. CUM me vehementer agitaret quæstio, a te dudum cum quadam etiam familiari objurgatione proposita, quoniam pacto una vivere possemus, et de hoc solo statuissem rescribere tibi, et rescripta flagitare, neque ad aliud aliquid quod ad nostra studia pertinet, stylum avertere, ut inter nos istud ipsum terminaretur, cito me securum fecit recentis epistolæ tuæ brevissima et verissima ratio: propterea scilicet hinc non esse cogitandum, quia vel nos cum

¹ Alias cclxviii. quæ autem xi erat, nunc lxxv. — Scripta paulo post posteriorem Epist.

potuerimus ad te, vel tu cum potueris ad nos necessario venturus sis. Hinc ergo, ut dixi, securus effectus consideravi omnes epistolas tuas, ut viderem quarum responsionum debitor sim. In quibus tam multas quæstiones reperi, ut etiam si facile dissolvi possent, ipso acervo cujusvis ingenium otiumque superarent. Tam vero difficiles sunt, ut et si una earum mihi esset imposita, non dubitarem me onustissimum confiteri. Hoc autem procemium ad id valet, ut tantisper desinas nova quærere, donec toto ære alieno liberemur, et de solo iudicio tuo mihi rescribas. Quanquam scio quam sit adversum me, qui tuarum divinarum cogitationum vel tantisper particeps esse differo.

II. Accipe igitur quid mihi videatur de susceptione hominis mystica, quam propter salutem nostram factam esse religio, qua imbuti sumus, credendum cognoscendumque commendat: quam quæstionem non facillimam omnium elegi, cui potissimum responderem. Illa namque, quæ de hoc mundo quæruntur, nec satis ad beatam vitam obtinendam mihi videntur pertinere; et si aliquid afferunt voluptatis, cum investigantur, metuendum est tamen ne occupent tempus rebus impendendum melioribus. Quamobrem quod ad hoc pertinet susceptum in præsentia, prius miror te esse commotum, cur non Pater sed Filius dicatur hominem suscepisse, sed etiam Spiritus sanctus. Nam ista Trinitas catholica fide ita inseparabilis commendatur et creditur, ita etiam a paucis sanctis beatisque intelligitur, ut quidquid ab ea fit, simul fieri sit existimandum, et a Patre, et a Filio, et a Spiritu sancto. Nec quidquam Patrem facere, quod non et Filius et Spiritus sanctus, nec quidquam Spiritum sanctum, quod non et Pater et Filius, nec quidquam Filium, quod non et Pater et Spiritus sanctus faciat. Ex quo videtur esse consequens, ut hominem Trinitas tota susceperit: nam si Filius susceptus, Pater autem

et Spiritus sanctus non susceperunt, aliquid præter invicem faciunt. Cur ergo in mysteriis et sacris nostris hominis susceptio Filio tributa celebratur. Hæc est plenissima quæstio ita difficilis, et de re tam magna, ut nec sententia hic satis expedita, nec ejus probatio satis secure esse possit. Audeo tamen, siquidem ad te scribo, significare potius quid meus animus habeat, quam explicare, ut cætera pro ingenio tuo et familiaritate nostra, qua fit ut me optime noveris, per te ipse conjectes.

III. Nulla natura est, Nebridi, et omnino nulla substantia, quæ non in se habeat hæc tria, et præ se gerat, primo ut sit, deinde ut hoc vel illud sit, tertio ut in eo quod est maneat quantum potest. Primum illud, causam ipsam naturæ ostendat, ex qua sunt omnia: alterum, speciem per quam fabricantur, et quodam modo formantur omnia: tertium, manentiam quamdam, ut ita dicam, in qua sunt omnia. Quod si fieri potest ut aliquid sit, quod non hoc vel illud sit, neque in genere suo maneat; aut hoc quidem aut illud sit, sed non sit neque in genere suo maneat, quantum potest; aut in suo genere quidem pro ipsius suis generis viribus maneat, sed tamen nec sit, neque hoc vel illud sit: fieri etiam potest, ut in illa Trinitate aliqua persona præter alias aliquid faciat. At si cernis necesse esse, ut quidquid sit, continuo et hoc aut illud sit, et in suo genere maneat quantum potest, nihil tria illa præter invicem faciunt. Video adhuc partem me egisse hujus quæstionis qua fit difficilis solutio. Sed breviter tibi aperire volui, si tamen egi quod volui, quam subtiliter, et quanta veritate in Catholica intelligatur hujusce inseparabilitas Trinitatis.

IV. Nunc accipe quomodo possit non movere animum illud quod movet. Species quæ proprie Filio tribuitur, ea pertinet etiam ad disciplinam, et ad artem quamdam, si

bene hoc vocabulo in his rebus utimur, et ad intelligentiam qua ipse animus rerum cogitatione formatur. Itaque quoniam per illam susceptionem hominis id actum est, ut quædam nobis disciplina vivendi, et exemplum præcepti, sub quarumdam sententiarum majestate ac perspicuitate insinuaretur, non sine ratione hoc totum Filio tribuitur. In multis enim rebus, quas cogitationi et prudentiæ committo tuæ, quamvis multa insint, aliquid tamen eminent, et ideo sibi proprietatem quamdam non absurde vindicat; velut in illis tribus generibus quæstionum, etiamsi quæeratur an sit, ibi est et quid sit, esse enim non potest profecto, nisi aliquid sit; ibi etiam probandum improbandumve sit, quidquid enim est, nonnulla æstimatione dignum est: ita cum quæritur quid sit, necesse est ut et sit, et aliqua æstimatione pendatur. Hoc modo etiam cum quæritur quale sit, et aliquid est utique ita, cum sibi inseparabiliter juncta sunt omnia, nomen tamen quæstio non ex omnibus accipit, ut sese habuerit quærentis intentio. Ergo disciplina hominibus est necessaria, qua imbuerentur, et qua ad modum formarentur. Non tamen id ipsum, quod per hanc disciplinam fit in hominibus, aut non esse possumus dicere, aut non appetendum; sed scire prius intendimus, et per quod conjiciamus aliquid, et in quo maneamus. Demonstranda igitur prius erat quædam norma et regula disciplinæ, quod factum est per illam suscepti hominis dispensationem, quæ proprie Filio tribuenda est ut esset consequens et ipsius Patris, id est, unius principii, ex quo sunt omnia, cognitio per Filium, et quædam interior et ineffabilis suavitas atque dulcedo, in ista cognitione permanendi contemnendique omnia mortalia, quod donum et munus proprie Spiritui sancto tribuitur. Ergo cum agantur omnia summa communionem et inseparabilitate, tamen distincte demonstranda erant propter imbe-

cillitatem nostram, qui ab unitate in varietatem lapsi simus. Nemo enim quemquam erigit ad id in quo ipse est, nisi aliquantum ad id in quo est ille descendat. Habes epistolam, non quæ tuam curam de hac re finierit, sed quæ cogitationes tuas certo fortasse aliquo fundamento inchoaverit, ut cætera ingenio, quod mihi notissimum est, persequaris, et pietate cui maxime standum est, consequaris.

EPISTOLA XII¹.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Quæstionem in superiore epistola perstrictam iterum tractandam suscipit.

I. PLURES epistolas te scribis misisse quam accepimus; sed neque tibi possum non credere, neque mihi tu. Etsi enim rescribendo par esse non valeo: tamen non minore a me diligentia servantur litteræ tuæ, quam frequentantur abs te. Prolixiores autem nostras, non te amplius quam binas accepisse convenit inter nos, non enim misimus tertias. Sane recognitis exemplaribus animadverti, quinque fere tuis rogationibus esse responsum; nisi quod una ibi quæstio quasi transeunter perstricta, quanquam non temere ingenio tuo commissa sit, non tamen fortasse satisfecit avaritiæ tuæ, quam refrenes aliquantulum opus est, et nonnulla compendia libenter feras. Ita plane ut si quidquam fraudo intelligentiam; dum sum parcus in verbis, nihil parcas mihi, sed te jure, quo mihi volentius esset

¹ Alias cclxix. quæ autem xii erat, nunc lxxvii. — Scripta paulo post posteriorem Epist.

forte aliquid, si quidquam posset esse jucundius, totum quod debetur efflagites. Hanc igitur epistolam numerabis inter minores epistolas meas, quam tibi, non sibi nihil mihi de acervo minuere. Non enim et tu mittis minores, quæ non eundem acervum augeant. Quare illud quod de Filio Dei quæris cur ipse potius dicatur hominem suscepisse quam Pater cum simul uterque sit, dignosces facillime si sermocinationum nostrarum, quibus ut potuimus (nam ineffabile quiddam est) quid sit Dei Filius, quo conjuncti simus, recorderis. Quod ut hic breviter attingam, disciplina ipsa et forma Dei, per quam facta sunt omnia, quæ facta sunt Filius nuncupatur. Quidquid autem per susceptum illum hominem gestum est, ad eruditionem informationemque nostram gestum est.

(Vacat LXVII linearum spatium in MS. codice Vaticano unde Epistola eruta est.)

EPISTOLA XIII¹.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Quæstionem de animæ quodam corpore, ad se nihil pertinentem rogat dimittant.

I. USITATA tibi scribere non libet, nova non licet. Alterum enim video tibi non convenire, alterum non mihi vacare. Nam ex quo abii abs te, nulla mihi opportunitas, nullum otium datum est ea, quæ inter nos quærere solemus, agitandi atque versandi. Sunt quidem hyemales ni-

¹ Alias cccviii. quæ autem xiii erat, nunc lxxviii. — Scripta an forte 389, certe ante 391.

mis longæ noctes, nec a me totæ dormiuntur: sed se obijciunt magis cogitanda cum otium est, quæ diffirmando sunt otio necessaria. Quid ergo faciam, mutus-ne apud te, an tacitus sim? neutrum vis, neutrum volo. Quare age atque accipe quod de me excludere potuit ultimum noctis, quandiu exequebatur, quo hæc epistola scripta est.

II. Necessè est te meminisse quod crebro inter nos sermone jactatum est, nosque jactavit anhelantes atque æstuantés, de animæ scilicet, vel perpetuo quodam corpore, vel quasi corpore, quod a nonnullis etiam dici vehiculum recordaris. Quam rem certe, siquidem loco movetur, non esse intelligibilem, clarum est. Quidquid autem intelligibile non est, intelligi non potest. At quod intellectum fugit, si saltem sensum non refugit, æstimare inde aliquid verisimiliter non usquequaque denegatur. Quod vero neque intelligi neque sentiri potest, temerariam nimis atque nugatoriam gignit opinionem; et hoc de quo agimus tale est, si tamen est. Cur ergo, quæso te, non nobis ad hanc quæstiunculam indicimus ferias, et nos totos imprecato Deo in summam serenitatem naturæ summe viventis attollimus?

III. Hic forsitan dicas, quanquam corpore percipi nequeant, multa nos tamen ad corpus pertinentia intelligibiliter posse percipere, ut est quod novimus esse corpus. Quis enim neget, aut quis hoc verisimile potiusquam verum esse fateatur? Ita cum ipsum corpus versimile sit, esse tamen in natura tale quiddam verissimum est; ergo corpus sensibile, esse autem corpus intelligibile judicatur: non enim posset aliter percipi. Ita nescio quid illud, de quo quærimus, corpus, quo inniti anima, ut de loco ad locum transeat, putatur, quanquam etiamsi non sensibus nostris, tamen quibusdam longe vegetioribus sensibile sit, utrum tamen sit, intelligibiliter cognosci potest.

IV. Hoc si dices, veniat in mentem illud quod intelligere appellamus, duobus modis in nobis fieri; aut ipsa per se atque ratione intrinsecus, ut cum intelligimus esse ipsum intellectum: aut admonitione a sensibus, ut id quod jam dictum est, cum intelligimus esse corpus. In quibus duobus generibus illud primum per nos, id est, de eo quod apud nos est Deum consulendo; hoc autem secundum de eo quod a corpore sensuque nuntiatur, nihilominus Deum consulendo intelligimus. Quæ si rata sunt, nemo de illo corpore utrum sit intelligere potest, nisi cui sensus quidquam de illo nuntiarit. In quo animantium numero si ullus est, nos quoniam non esse perspicimus, illud etiam perfectum puto, quod supra dicere cœperam, non ad nos istam pertinere quæstionem. Hæc etiam atque etiam cogites velim, et quod cogitando genueris, ut noverim cures.

EPISTOLA XIV^a.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

*Quare sol non idem præstat quod cætera sidera.
Veritas summa an hominis cujusque rationem
contineat.*

I. RECENTISSIMIS litteris tuis respondere malui, non quod contempserim præcedentia quæsitæ tuæ, minusve me delectaverint; sed quod in respondendo majora quam opinaris molior. Quanquam enim longiorem, quam longis-

¹ Alias cxv secunda. quæ autem xiv erat, nunc lxxii. — Scripta circa idem tempus.

sima est, epistolam tibi mittendam esse præscripseris, non tamen tantum habemus otii, quantum existimas, et quantum nos semper optasse nosti et optamus. Nec quæras cur ista sit. Illa enim facilius quibus impediatur, quam cur impediatur exposuerim.

II. Scribis cur ego et tu cum simus singuli eadem multa faciamus, sol autem non idem faciat quod cætera sidera. Cujus rei causam conarer. Nam si eadem nos agimus, multa et ille cum cæteris agit. Si non ille, nec nos. Ambulo et ambulas, movetur et moventur, vigilo et vigilas, lucet et lucent; disputo et disputas, circuit et circum-eunt: tamensi actus animi nullo modo est iis, quæ videmus, comparandus. Si autem animum ita ut æquum est, animo conferas, magis idem vel cogitare vel contemplari, vel si quid commodius dicitur, si ullus eis inest animus, sidera quam homines consideranda sunt. Cæterum in corporum motibus, si, ut soles, diligenter attendas, nihil omnino a duobus idem fieri potest. An tu cum deambulamus simul, statim idem nos agere existimas? absit a prudentia tua. Septentrioni namque vicinior nostrum qui deambulat, aut alterum pari motu antecedit, aut tardius ingreditur necesse est: neutrum tamen sentiri potest. Sed tu, ni fallor, quid intelligamus, non quid sentiamus expectas. Quod si ab axe in meridiem tendamus, conjuncti nobis atque inhærentes, quantum valemus, innitamurque marmori levi et æquali, vel etiam ebori, tam non potest esse amborum idem motus, quam venæ pulsus, quam forma, quam facies. Remove nos et pone Glauciam prolem, nihil egeris. Quippe his etiam simillimis geminis tanta est necessitas, ut proprie moveantur, quanta fuit ut singuli nascerentur.

III. At enim hoc, inquires, rationi tantum: quod autem sol ab astris differt, sensibus etiam clarum atque manifes-

tum est. Si magnitudinem me cogis respicere, nosti de intervallis quam multa dicantur, et ad quantum incertum perspicuitas ista revocetur. Sed ut concedam ita esse ut apparet, sic enim et credo, cujus tandem et sensum fefellit, illa proceritas Nævii pede longioris quam qui est sex longissimus? cui te credo nimium quæsisse hominem æqualem, et cum minime reperisses, usque in ejus formam nostram epistolam tendere voluisse. Quare cum in terris quoque aliquid tale existat, nihil de cœlo puto esse mirandum. Si autem te movet, quod præter solem nullius sideris lumen implet diem: quis, quæso te, hominibus tantus apparuit quantus ille homo quem Deus suscepit longe aliter quam cæteros sanctos atque sapientes. Quem si cum aliis sapientibus conferas, majori distantia continetur, quam collatione solis cætera sidera. Quam sane similitudinem diligenter intueri. Fieri enim potest mente, qua excellis, ut quamdam quæstionem de homine Christo a te propositam transeuntes dissolverimus.

IV. Item quæris utrum summa illa veritas et summa sapientia et forma rerum per quem facta sunt omnia, quem Filium Dei unicum sacra nostra profitentur, generaliter hominis, an etiam uniuscujusque nostrum rationem contineat. Magna quæstio. Sed mihi videtur quod ad hominem faciendum attinet, hominis quidem tantum non meam vel tuam ibi esse rationem: quod autem ad orbem temporis varias hominum rationes in illa sinceritate vivere. Verum hoc cum obscurissimum sit, qua similitudine illustrari possit, ignoro: nisi forte ad artes illas, quæ insunt animo nostro confugiendum est. Nam in disciplina metiendi una est anguli ratio, una quadrati. Itaque quoties demonstrare angulum volo, non nisi una ratio anguli mihi occurrit. Sed quadratum nequaquam scriberem, nisi quatuor simul angulorum rationem intuerer: Ita quilibet

homo una ratione qua homo intelligitur factus est. At ut populus fiat, quamvis et ipsa una ratio, non tamen hominis ratio, sed hominum. Si igitur pars hujus universi et Nebridius, sicut est: et omne universum partibus confit, non potuit universi conditor Deus rationem partium non habere. Quamobrem quod plurimorum hominum ibi ratio est, non ad ipsum hominem pertinet, quanquam miris rursus modo ad unum omnia redigatur. Sed tu id commodius cogitabis: his contentus sis interim peto, quanquam jam excesserim Nævium.

~~~~~

EPISTOLA XV¹.

ROMANIANO AUGUSTINUS.

Significat scriptum a se opusculum de religione, transmittendum Romaniano, quem hortatur ut otium datum bene collocet.

I. Nōx hæc epistola sic inopiam chartæ indicat, ut membranas saltem abundare testetur. Tabellas eburneas, quas habeo, avunculo tuo cum litteris misi. Tu enim huic pelliculæ facilius ignosces, quia differri non potuit quod ei scripsi, et tibi non scribere etiam ineptissimum existimavi. Sed tabellas, si quæ ibi nostræ sunt, propter hujusmodi necessitates, mittas, peto. Scripsi quidquam de catholica religione, quantum Dominus dare dignatus est, quod tibi volo ante adventum meum mittere, si charta interim non desit. Tolerabis enim qualemcumque scripturam ex officina majorum. De codicibus, præter libros de Oratore, totum mihi excidit. Sed nihil amplius rescribere

¹ Alias cxiii. quæ autem xv erat, nunc lxxiiii. — Scripta anno 390.

potui, quam ut ipse sumeres quos liberet, et nunc in eadem maneo sententia. Absens enim quid plus faciam non invenio.

II. Gratissimum mihi est, quod in ultima epistola me participem domestici tui gaudii facere voluisti. Sed,

Me-ne salis placidi vultum fluctusque quietos
Ignorare jubes?

quanquam nec me jubeas, nec ipse ignores. Quare si ad melius cogitandum quies aliqua data est, utere divino beneficio. Nec enim debemus nobis, cum ista proveniunt, sed illis, per quos proveniunt, gratulari: quoniam justa, et officiosa, et pro suo genere pacatior atque tranquillior rerum temporalium administratio recipiendorum æternorum meritum gignit, si non teneat cum tenetur, nec implicet cum multiplicatur, si non cum pacatur involvat. Ipsius enim veritatis ore dictum est: « Si in alieno fideles » non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? » Laxatis ergo curis mutabilium rerum, bona stabilia et certa quæramus, supervolemus terrenis opibus nostris. Nam et in mellis copia, non frustra pennas habet apicula, necat enim hærentem.

¹ Virgil. Æneid. lib. v, v. 848-849. — ² Luc. xvi, 12.